

**მეხსიერების ადგილების ტრანსფორმაცია: მემორიალთა
ახალი მნიშვნელობებით დატვირთვა
პოსტსაბჭოთა საქართველოში**

მეხსიერების კვლევა ერთ-ერთ ინტერდისციპლინარულ, აქტუალურ მიმართულებათაგანია. საკითხის მნიშვნელობას განაპირობებს მისი ისეთ პრობლემებთან კავშირი როგორცაა იდენტობის ფორმირება, ჯგუფის შიდა კავშირების შენარჩუნება-განგრძობითობა, კულტურული მახასიათებლების თაობებზე გადაცემა და შესაბამისად საზოგადოებისა და კულტურის ფუნქციონირების არსში გარკვევა. მეხსიერება-მახსოვრობის კვლევა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და აქტუალური ტრანსფორმაციის პროცესში მყოფი საზოგადოებებისათვის არის, განსაკუთრებით პოსტსოციალისტურ და პოსტსაბჭოთა სივრცეში, სადაც მწვავედ დადგა მანამდე დამკვიდრებული, „ოფიციალური“ ისტორიების გადახედვის საკითხი.

საბჭოთა პოლიტიკური და იდეოლოგიური სისტემის მსხვერველ მთელს პოსტსაბჭოთა სივრცეში და მათ შორის საქართველოშიც, საზოგადოების სოციალური და კულტურული სტრუქტურის ყველა ელემენტის ცვლილება გამოინვია. ძველი ღირებულებების ცვლილებამ მათი სიმბოლოების ცვლილების აუცილებლობა გააჩინა. ამასთან, მხოლოდ ჩანაცვლება არ აღმოჩნდა საკმარისი და დაიწყო ძველი სიმბოლოების განადგურება. ეს პროცესები შეიძლება მეხსიერების თეორიების ფარგლებში აიხსნას. ასეთთა რიგს მიეკუთვნება მნემოისტორიის თეორია, ესაა თეორია კულტურული ტრანსმისიის შესახებ, რომელშიც ისტორია უბრალოდ საგანთა და მოვლენათა რიგად კი არ არის აღქმული, არამედ დროის მსვლელობაში მნიშვნელობათა შექმნის უწყვეტ, აქტიურ პროცესად; რასაც ი. ასმანი „რეკონსტრუქციული წარმოსახვის მუდმივ მოქმედებას“ უწოდებს.¹ პ. ნორას მიხედვით, თუ ადამიანები ძველად „მეხსიერების სამყაროებში“ ცხოვრობდნენ, ახლა „მეხსიერების ადგილების“ კულტივაციას ახდენენ.²

მ. ჰალბვაქსის მიხედვით დამახსოვრების საჭიროება ყოველთვის სოციალურადაა განპირობებული და კონსტრუირებულია ინდივიდთა მხრიდან გაუცნობიერებელი ინტერაქციის პროცესი.³ იდეა „გაზიარებული მეხსიერების შესახებ“ გულისხმობს რომ ჯგუფის სოციალური მეხსიერება შეიძლე-

¹ Assmann, *Moses the Egyptian*, გვ. 9.

² Nora, *Between Memory and History*, გვ. 7–25.

³ Halbwachs, *The collective memory and the time*, გვ. 45–65.

ბა ჯგუფის წევრებს შორის არათანაბრად იყოს გადანაწილებული, თუმცა, ეს გაზიარებული, არათანაბარი მეხსიერება რიგ შემთხვევებში ერთად აკუმულირდება, მაგალითად რიტუალების შესრულების დროს. ამის საფუძველზე მოგვიანებით მეხსიერებაში მყარდება კონკრეტული რეპრეზენტაციები და მნიშვნელობები, რომლებიც, თავის მხრივ, ასევე ხდება შემდგომში რიგი შეხედულებებისა და მომავალი პერფორმანსების განმაპირობებელი.¹

ბრიტანელი ანთროპოლოგები ბრონისლავ მალინოვსკი, ალფრედ რედკლიფ-ბრაუნი და მოგვიანებით ედმუნდ ლიჩი ყურადღებას ამახვილებდნენ საკითხის პრაგმატულ მხარეზე, ასაბუთებდნენ, რომ სოციალურ კონტექსტზე დამყარებული მეხსიერება ინსტიტუტების ლეგიტიმაციისათვის ან სტატუსსა და უფლებებზე პრეტენზიისათვის გამოიყენება. შესაბამისად, ცხადია, რომ პოლიტიკური და სოციალური ცვლილებები ახალ ლეგიტიმაციას საჭიროებენ, აუცილებელი ხდება შერჩევით დავიწყება – „სტრუქტურული ამნეზია“.²

სტრუქტურული ამნეზიისათვის სხვადასხვა ხერხები გამოიყენება, ეს მიდგომები ისტორიული ეპოქების, კონკრეტული კონტექსტების ფარგლებში ყალიბდება და მათი შესატყვისია. აქ დგება საკითხი მეხსიერების მატერიალური გამოვლინებების – მეხსიერების ადგილების შესახებ. თუკი მეხსიერების ადგილი „ძველი რეალობის“ ლეგიტიმაციას ახდენდა, ბუნებრივად წამოიჭრება საკითხი მისი ჩანაცვლების ან განადგურების შესახებ.

ერთი მხრივ, „ჩვენ ჯგუფის“ ერთ-ერთი შემაკავშრებელი ელემენტი გაზიარებული წარსულია, მეორე მხრივ, სოციეტალური ერთიანობა ამ წარსულის მეტ-ნაკლებად გაზიარებულ აღქმას საჭიროებს. ამასთან, წარსულის მუდმივი რეკონსტრუქცია რეპრეზენტატიულობას მოითხოვს, რისთვისაც სხვადასხვა საშუალებები გამოიყენება, მათ შორის ამ წარსულის მატერიალიზაცია, არტეფაქტების, სიმბოლოების გამოყენება. მატერიალური კულტურა შეიძლება განვიხილოთ საზოგადოებისათვის მეხსიერების კოდირების საშუალებად.³ მონუმენტები მეხსიერების ადგილებია, მათი დანიშნულებაა არ იქნას დავიწყებული კონკრეტული მოვლენები და პიროვნებები. ამ მახსოვრობით ხდება იდენტობის მიმდინარე კონტექსტის ლეგიტიმაცია. მონუმენტების შექმნა ან დეკონსტრუქცია გარკვეული ფორმის მეხსიერების შექმნას, ტრანსფორმაციას ან განადგურებას ემსახურება.⁴

¹ Barth, *Cosmologies in the Making*.

² Barnes, *Models and Interpretations*, გვ. 227-229.

³ Connerton, *How Societies Remember*.

⁴ Munn, *The Fame of Gawa*; Kuchler, *Malangan: Art and Memory in a Melanesian Society*, გვ. 238-255.

მატერიალური კულტურისადმი ინტერესმა მისცა ბიძგი თავის დროზე ეთნოლოგიური/ანთროპოლოგიური კვლევების დაწყებას და დისციპლინის შემდგომ განვითარებას. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან მატერიალური ობიექტები ყველაზე ხელსაყრელ მასალას წარმოადგენენ შედარებისა და ანალიზისთვის. ამიტომ იქცა მე-19 საუკუნეში სამუზეუმო ცენტრები ეთნოლოგიური კვლევების დაწყება-გაფართოების ბაზად. კვლევის ძირითად მეთოდებად კი შედარებით-ისტორიული და ტიპოლოგიური მეთოდები გამოიყენებოდა. ხდებოდა ეთნოგრაფიული არტიფაქტების შეგროვება, მათი მაქსიმალური სიზუსტით აღწერა და შეძლებისდაგვარად გენეტიკურ-მორფოლოგიური კავშირების დადგენა. ამის პარალელურად აღიწერებოდა ის ტექნოლოგიური პროცესები, რაც ამ ნივთის დამზადება-გამოყენებასთან იყო დაკავშირებული. ხოლო რადგან ეთნოლოგისთვის საგანი არ არსებობს (მხოლოდ ფიზიკურად) მისი ადამიანებისათვის მნიშვნელობის გარეშე, მატერიალური არტიფაქტების შესწავლისას ითვალისწინებდნენ იმ ადამიანებს (ჯგუფებს), რომელთაც ჰქონდათ უნარი, უფლება ან მოვალეობა ეწარმოებინათ, განეგოთ ან გამოეყენებინათ ეს ობიექტები.¹

მატერიალური ობიექტები ინდივიდუალური ან კოლექტიური მახსოვრობის რეზერვუარებად წარმოდგებიან. ობიექტის განადგურებით, მახსოვრობის განადგურებაც შეიძლება (მაგ. რელიგიური კერპები, ლენინის ძეგლები, ნიგნები და სხვ.). მატერიალური ობიექტები მნიშვნელობისგან იცლებს, თუ მათი წარსულის შესახებ ცოდნა არ არსებობს. ობიექტები განაპირობებენ ინდივიდუალურ იდენტობას, და მათ გაქრობას შეუძლია გამოიწვიოს იდენტობის ცვლილება. ზოგჯერ არტიფაქტები და ადამიანები თანაბარი მნიშვნელობის ხდება, მაგალითად სასაფლაოები, რომლებიც გარდაცვლილ ადამიანთან იმდენად მჭიდროდ ასოცირდება, რომ მასზე ხდება ემოციური პროექცია.

ცალკეული მატერიალური არტიფაქტები ან ობიექტები შეიძლება ეთნიკური იდენტობის მარკერად იქცნენ. ეს განსაკუთრებით ეხება რელიგიური მნიშვნელობის მქონე მატერიალურ ობიექტებს.

მატერიალური არტიფაქტები სოციალური სივრცის შემადგენელია, რომელიც თავის მხრივ მოიცავს გეოგრაფიულ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, ეთნიკურ, ლინგვისტურ და ინფორმაციულ ასპექტებს. თითოეულს საკუთარი სპეციფიკა გააჩნია, კონფიგურაციასა და არქიტექტონიკასთან ერთად. ასევე სპეციფიკურია მათი ტრანსლაციისა და ცვლილებათა დინამიკის ხერხები.

სივრცის კულტურული დატვირთვის კვლევისას ყურადღების გამახვილება იმაზეც, რომ ყველა კულტურაში სივრცის მონესრიგება სიმბოლური

¹ ხუციშვილი, სივრცისა და მატერიალური ობიექტების საკრალურობის კონსტრუქცია, გვ. 368.

ნიშნებით – ამ სივრცეში განლაგებული ობიექტებით ხორციელდება. ამასთან, სიმბოლოებსა და ნიშნებს დატვირთვა მხოლოდ სხვა სიმბოლოებთან და ნიშნებთან მიმართებაში გააჩნია და კონტექსტის გარეთ სრულიად განსხვავებულ მნიშვნელობებს იძენენ.¹ საზოგადოების შიგნით, კონკრეტულ კონტექსტებში ყალიბდება მეხსიერების ადგილები. როგორც პიერ ნორა აღნიშნავს მეხსიერების ადგილები ისტორიისა და მეხსიერების ინტერაქციის შედეგად იქმნება. მათი მთავარი ფუნქციაა არამატერიალურის მატერიალიზაცია მოახდინონ და შეაჩერონ დავინყების პროცესი.² მეხსიერებას სუბიექტურობა და შერჩევითობა ახასიათებს, იგი იდეოლოგიზირებულია. ჯეი ვინთერის აზრით მეხსიერების ადგილების ცვლილება რეჟიმების ცვლილებასთანაა დაკავშირებული.³ ერიკ ჰობსბაუმი კი საუბრობს „ტრადიციების აღმოჩენაზე“ – ახალი მეხსიერების ადგილების გაჩენაზე.⁴ ჯ. ვინთერის მიხედვით მეხსიერების ადგილები განვითარების სამ ფაზას გადაიან: 1. კონსტრუქცია და კონკრეტულ ამბავთან დაკავშირება; 2. ინსტიტუციონალიზაცია და რუტინიზაცია და 3. დეკომპოზიცია ან ტრანსფორმაცია.⁵

ამ მიდგომის ფარგლებში შესაძლებლად მიგვაჩნია განვიხილოთ პოსტსაბჭოთა საქართველოში საბჭოთა მონუმენტების ბედი. მაგალითად წარმოვადგინოთ სოფელ ზემო ალვანის მემორიალს, რომელიც მეორე მსოფლიო ომში დაღუპულთა ხსოვნისადმი მიძღვნილი. მემორიალი სკოლის შენობის წინ პატარა სკვერშია. ცენტრში დგას მონუმენტი, რომელიც წარმოადგენს ორ დიდ განივ დაფას, რომელთა შორის კვარცხლბეკზე დგას სტალინის ძეგლი. დაფებზე განთავსებულია ალვანიდან და მიმდებარე სოფლებიდან მეორე მსოფლიო ომში დაღუპული ჯარისკაცების ფოტოები. სკვერი შემოღობილია. სტალინის ძეგლის კვარცხლბეკზე წარწერაა, რომლის ქვემოთ გვირგვინის ფორმის ლითონის კონსტრუქციაა წარწერით – „მამულისთვის თავდადებულთ“. ალვანელთა განცხადებით სოფლიდან ოთხასამდე ახალგაზრდა იბრძოდა მეორე მსოფლიო ომში და მხოლოდ ასი დაბრუნდა. რა თქმა უნდა, ეს მემორიალი ძვირფასია მასზე გამოსახულთა შთამომავლებისა და ნათესავებისთვის. მეორე მსოფლიო ომთან დაკავშირებული მეხსიერება მკაფიოა, ჯერ კიდევ არიან ცოცხლები იმ დროის მომსწრე ადამიანები. საბჭოთა პერიოდში ეს ადგილი რიტუალური პრაქტიკის ადგილიც იყო – 9 მაისს აქ აღნიშნავდნენ ფაშიზმზე გამარჯვებას, ღონისძიებაში მონაწილეობდნენ სკოლის მოსწავლეები, რაც მემორიალს აღმზრდელობით ფუნქციასაც ანიჭებდა.

¹ Лич, *Логика взаимосвязи символов*, გვ. 44.

² Nora, *Between Memory and History*, გვ. 7–25.

³ Winter, *Remembering War*.

⁴ Hobsbawm, Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*.

⁵ Winter, *Remembering War*.

სოფლის ცენტრში, გზაჯვარედინზე, სკოლის წინ მდებარე მემორიალი მეხსიერების ადგილი (პ. ნორას ტერმინი), „მეხსიერების სივრცე“ (ტ. ბატლერი). ტობი ბატლერის ტერმინი „მეხსიერების სივრცე“ ზეპირი ისტორიის, მეხსიერებისა და ლანდშაფტის მიმართება/კავშირს აღნიშნავს და რეპრეზენტაციული, პოლიტიკური და ეთიკური ასპექტები გააჩნია.¹ ზემო აღვანის მემორიალი სწორედ ასეთ ნიმუშს წარმოადგენს. ეს არის ადგილი, რომელიც სახელმწიფოს სიმბოლოა. იგი საბჭოთა პერიოდში შეიქმნა და შესაბამისად საბჭოთა სახელმწიფოს სიმბოლო იყო, ამავდროულად იყო საბჭოეთისთვის (სამშობლოსთვის) მსხვერპლის გაღებისა და ამ მსხვერპლის დაფასების, მათი სამუდამო ხსოვნისა და პატივის მიგების სიმბოლო. ამ პოლიტიკური და ეთიკური ასპექტების გარდა მემორიალი ემოციურ ასპექტსაც შეიცავდა – ეს იყო ადგილი, რომელშიც მატერიალიზირდნენ მეორე მსოფლიო ომში დაღუპულები მათი ნათესავების უმეტესობისთვის. ეს იქცა ცოცხალთა და გარდაცლილთა კონტაქტის ადგილად, „ფიზიკური“ და ემოციური კავშირის დამყარების შესაძლებლობად, რადგან ამ ადგილმა ჩაანაცვლა სასაფლაო გარკვეული აზრით.

პოსტ-საბჭოთა პერიოდში ეს ადგილი განსაკუთრებული შეტევის ადგილად იქცა სტალინის ძეგლის გამო. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას წინ უძღოდა საბჭოთა ძეგლების დემონტაჟი, რაც შემდგომშიც გაგრძელდა გარკვეული წყვეტილობით. პოლიტიკური და იდეოლოგიური სისტემის ცვლილება საზოგადოების ყველა ასპექტის ცვლილებას გულისხმობს. პოსტ-საბჭოთა საქართველოს სახელმწიფოს დღის წესრიგში ახალი ღირებულებითი სისტემის დამკვიდრება დადგა. ძველი ღირებულებების ნგრევის პროცესის ნაწილად მისი ლეგიტიმაციის სიმბოლოების ნგრევაც იქცა. პოსტსაბჭოთა საქართველოში პირველი სპონტანური იერიში განხორციელდა სერგო ორჯონიკიძის ძეგლის მიმართ. სერგო ორჯონიკიძისა, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებასთან და საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვასთან ასოცირდებოდა, ძეგლი, ე. ი. საბჭოთა საქართველოს მეხსიერების ადგილი სრულიად მიუღებელი აღმოჩნდა ახალი საქართველოსათვის. მოქალაქეები ძეგლს საღებავებით სვრიდნენ, კვერცხებს ესროდნენ და მის დემონტაჟს მოითხოვდნენ. გარკვეული პერიოდის მანძილზე ძეგლი დამცავი ღობის შიგნით აღმოჩნდა, საბოლოოდ კი მოხდა მისი დემონტაჟი. ასეთივე ბედი გაიზიარა პროლეტარიატის ბელადის – ლენინის ძეგლმა დედაქალაქის მთავარ მოედანზე. ძეგლის აღებას მოქალაქეთა დიდი ჯგუფი ესწრებოდა და ზეიმობდა. თანდათანობით საბჭოთა მონუმენტების დემონტაჟის ტალღა მთელ საქართველოზე გავრცელდა.

¹ იხ. Butler, *Memoryscape*, გვ. 223-239.

სამოქალაქო დაპირისპირების, ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემების პერიოდში ძეგლებისადმი ყურადღება შემცირდა. ნაციონალური მოძრაობის ქვეყნის სათავეში მოსვლის შემდგომ „მეხსიერების ომი“ გააქტიურდა. ხელისუფლებას ახალი ისტორიული ნარატივის შექმნა, ახალი სიმბოლოები დასჭირდა და მათი კონსტრუქციის გზაზე სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მსგავსად ზემოდან ქვემოთ ახლის დამკვიდრება სცადეს. ამ მიდგომამ უმეტეს შემთხვევაში კონფრონტაცია გამოიწვია. მსგავსი პროცესები აღწერილი აქვს ი. კურილას, რომელიც უკრაინის მაგალითს განიხილავს და აღნიშნავს, რომ ეროვნული იდენტობის ფორმირების ახალ ეტაპზე დაიწყო ახალი ლოკალური ისტორიული ნარატივების შექმნა, ეროვნული გმირებისა და მოლაღატეების, მნიშვნელოვანი გამარჯვებების თუ მარცხის შერჩევა, „მნიშვნელოვანი სხვების“ განსაზღვრა და სახელმწიფოს მცდელობას თავად „ზევიდან“ გადაეჭრა საკითხი დაპირისპირებების ახალი ტალღა მოჰყვა.¹

2011 წლის მაისში საქართველოს პარლამენტმა გ. თორთლაძის ინიცირებით მიიღო „თავისუფლების ქარტია“.² დოკუმენტის მიზანში არის ჩანანერი: „კომუნისტური ტოტალიტარული და ფაშისტური იდეოლოგიების საფუძვლების გაღვივების წინააღმდეგ პრევენციული ღონისძიებების განხორციელება, კომუნისტური ტოტალიტარული და ფაშისტური სიმბოლიკის, საკულტო ნაგებობების, ძეგლების, მონუმენტების, ბარელიეფების, წარწერების, ქუჩების, მოედნების, სოფლებისა და დაბების სახელწოდებების აღმოფხვრა, აგრეთვე კომუნისტური ტოტალიტარული და ფაშისტური იდეოლოგიების მატარებელი და პროპაგანდის სხვა საშუალებების აკრძალვა“. ამ ფაქტმა იურიდიული საფუძველი გაუქმარა საბჭოთა პერიოდის მონუმენტების დეკონსტრუქციას. საზოგადოებრივი გამოხმაურება არაერთგვაროვანი იყო. გამოიკვეთა სამი მთავარი მიდგომა: კომუნისტური ეპოქის ტაბუირება და მეხსიერებიდან ამოშლის მცდელობა; საბჭოთა პერიოდის ნოსტალგიურ მითად ქცევა და ისტორიის გააზრება-ანალიზი.

სოფელ ზემო ალვანში ომში დაღუპულთა მემორიალიდან სტალინის ძეგლი 2011 წლის 17 ივნისს, ღამით აიღეს, საზოგადოების ინფორმირების გარეშე. ალვანელთა უმეტესობის დამოკიდებულება ცალსახად იყო გამოხატული. ისინი აცხადებენ, რომ ეს მათი მემორიალია, ისინი პატივს მიაგებენ საქართველოსთვის თავდადებულებს (წარწერა გვირგვინზე – „სამშობლოსათვის თავდადებულებს“ ასე ინტერპრეტირდა), მათ შორის სტალინსაც. სტალინის ფიგურა და მასთან დაკავშირებული აღქმები ცალკე მსჯელობის საგანია. გასათვალისწინებელია თუ რა დროს, რა პირობებში მოხდა მისი

¹ Kurilla, *Memory Wars in the Post-Soviet Space*, გვ. 2.

² საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 4717-1 ს.

ხატების ეთნიკურ იდენტობასთან დაკავშირება. ამავე დროს ზემო ალვანელთათვის სტალინის ლეგიტიმაციის დამატებითი არგუმენტია მემორიალის კვარცხლბეკის წარწერა, სტალინისადმი მიძღვნილი ლექსის სტროფი, რომელიც გიორგი ქადაგიძეს მიეწერება და ასე უღერს: „ხან ზღვას გამსგავსებ უძიროს, ლაჟვარდით დამძიმებულსა, ხან კი ქარიშხალს, სპეროზას კლდეებთან დაჭიდებულსა!“. ანტისაბჭოთა შეთქმულებისთვის 1943 წელს დახვრეტილი გიორგი ქადაგიძე ერთერთი „სამანელია“. სამანი არის აბრევიატურა იატაკ-ქვეშა პატრიოტული ორგანიზაციისა – „საქართველოს აყვავებისთვის მებრძოლი ახალგაზრდა ნაციონალისტები“. ორგანიზაცია 1942 წელს შეიქმნა და საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამხობას ისახავდა მიზნად შეიარაღებული აჯანყების გზით.¹

გიორგი ქადაგიძე, ადამ ბობლიაშვილთან და მიხეილ იმედიძესთან ერთად სამანის აქტიური წევრები იყვნენ. ორგანიზაცია გამოააშკარავეს და მისი წევრების უმეტესობა მოკლეს ან დააპატიმრეს. ალვანში დღემდე იხსენებენ ადამ ბობლიაშვილის, მიხეილ იმედიძის, გიგო ქააძისა და არჩილ კიტოშვილის საჩვენებელ დასჯას. გიორგი ქადაგიძე დააპატიმრეს და დახვრიტეს. სწორედ მას მიეწერება სტალინის ძეგლის კვარცხლბეკზე დატანილი სტროფი. ეს ფაქტი ცხადს ხდის, რომ მეხსიერება არ არის ერთდონიანი. როგორც ს. ბელეზა უკრაინის მაგალითის განხილვისას აღნიშნავს ყველა მონუმენტი მოიცავს მეხსიერების სხვადასხვა დონეებს, სხვადასხვა ნაციონალური და პატრიოტული ნარატივები თანაარსებობენ და წარსულის აღქმა წარსულისადმი დღევანდელი ხედვის, წარსულ ხედვასთან ერთიანობაშია გასაანალიზებელი.² მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში ხდება შესაძლებელი ადგილობრივი საზოგადოებისათვის მემორიალების მნიშვნელობების გაგება.

ჯ. ჯავახიშვილი, იმ ძეგლებს, რომლებიც საბჭოთა პერიოდიდან შემორჩა უწოდებს საბჭოთა მესიჯების მატარებლებს და ტოტალიტარული და დემოკრატიული ღირებულებების და ქცევის მოდელის დისკურსში განიხილავს.³ ჩვენს მიერ განხილული მაგალითი ცხადყოფს, რომ ასეთი მიდგომა არ იძლევა სრული კონტექსტის გააზრების შესაძლებლობას. რეალურად საკითხი გაცილებით ღრმა ფესვების მქონეა და დისკურსველების სემანტიკურ ანალიზს საჭიროებს. ადამიანები ქმნიან ისტორიას, ახდენენ მის ინტერპრეტაციას, ქმნიან მეხსიერების ადგილებს და დროთა ვითარებაში გარდაქმნიან სივრცესა და არტეფაქტებს ყოფითი (სოციო-კულტურული) თუ ემოციური

¹ ჩხეიძე, *დანყევლილი თაობა; ცოცხანიძე, თუშური ქრონიკები; თეთვაძე, XX საუკუნის 40-იანი წლების ეროვნული მოძრაობა.*

² Bellezza, *Building Memory*, გვ. 263.

³ Javakhishvili, *Stones Speaking*, გვ. 8-12.

დამოკიდებულებების ცვლასთან ერთად და ეს ყველაფერი უფრო დიდ ეკონომიკურ-პოლიტიკურ კონტექსტებშია გასააზრებელი. ადამიანები ცდილობენ ჩვენ ჯგუფის მარკერები დაიცვან, ძალისმიერი ქმედებები რეზისტანტულ იდენტობას აყალიბებს და ცნობიერად თუ არაცნობიერად უბიძგებს მათ დაიცვან ის მარკერები რაც მათ თავიანთი ჯგუფის მარკერებად მიაჩნიათ. აქვე გასათვალისწინებელია ურბანული და რურალური გარემოს განსხვავებებიც. მცირე მასშტაბიან დასახლებებში სოციალური კავშირები უფრო მყარია, მეხსიერებაც ნაკლებ ფრაგმენტულია და ჯგუფის კონსოლიდაცია ამ მხრივ მაღალია.

ტ. ჟურჟენკოს აზრით მეხსიერების ომები ძეგლებთან და მემორიალებთან უშედეგოა.¹ ამ ომში გამარჯვებული არ არსებობს და საზოგადოების სოციეტალური ერთიანობის მიღწევა ფერხდება. ასე მოხდა ალვანის შემთხვევაშიც. აქ ანტისაბჭოთა და საბჭოთა ერთ ობიექტში, გადაჯაჭვულადაა წარმოდგენილი და ადგილობრივთათვის ეს არ არის უცნაური. ისინი თვლიან, რომ საბჭოთა ტოტალიტარულ ხელისუფლებასთან მეტოქეობა გ. ქადაგიძე თავისი მიძღვნით, ამ ტოტალიტარული სახელმწიფოს ერთ-ერთი შემოქმედი სტალინი, მეორე მსოფლიო ომში დაღუპული მეომრები თუ აფხაზეთის ომში დაღუპულები, ყველანი ერთად მათი ეთნო-კულტურული იდენტობის სიმბოლოებია და რომელიმეს წინააღმდეგ ბრძოლა მათ იდენტობას უქმნის საფრთხეს. ამიტომაც იცავენ მონუმენტს და ცდილობენ ახალი მნიშვნელობით დატვირთონ „ცარიელი ობიექტი“, ამიტომ დააბრუნეს სტალინის ძეგლი უკან 2012 წლის ნოემბერში და ამიტომ აღშფოთდნენ, როდესაც მოგვიანებით უცნობებმა ძეგლს ვარდისფერი საღებავი შეასხეს.²

მემორიალი საბჭოეთის სიმბოლოდ იყო წარმოდგენილი, ამავე დროს ეს იყო ადგილი იმ ადამიანთა ხსოვნისა, რომელთა ნათესავებიც ცხოვრობენ სოფელში, შესაბამისად მემორიალზე იერიში ადგილობრივთა მხრიდან აღქმულ იქნა მათი წინაპრების, ახლობლების მსხვერპლის გაუფასურების მცდელობად. ადგილობრივი საზოგადოება შეეცადა არ დაეშვა ძეგლის ხელყოფა. მორიგეობდნენ კიდეც. დემონტაჟის შემდეგ, როდესაც ძეგლის ხელახალი აღმართვის შესაძლებლობა მიეცათ, მაშინათვე გამოიყენეს. საბოლოოდ, ამ მემორიალის სრული ჩართვა მოხდა მიმდინარე ნარატივში მას შემდეგ რაც მეორე მსოფლიო ომში დაღუპულთა დაფას 2017 წელს დაემატა ორი ახალი ფილა აფხაზეთის ომში დაღუპული ადგილობრივი მეომრებისადმი მიძღვნილი. ფილები აღმართულია მემორიალური დაფის ორივე მხარეს, წარწერები გვამცნობს, რომ ერთი ეძღვნება ოფიცერ ბექა უშარაულს, მეორე კი მფრინავ

¹ Zhurzhenko, *Memory wars in post-Soviet Kharkiv*, გვ. 102-123.

² ჩიტალაძე, 2012 წლიდან საქართველოში სტალინის ძეგლი.

ლევან ჩაგოშვილს, ორივე ფილაზეა წარწერა: „გმირულად დაეცა აფხაზე-თის ომში“. ამ აქტით საქართველოს ტერიტორიული ერთიანობისთვის გაღებული მსხვერპლი გათანაბრებულ იქნა მეორე მსოფლიო ომში დაღუპულთა მსხვერპლთან. ამ მემორიალური დაფების დამატებით მეხსიერების ადგილმა ახალი დატვირთვა და ფუნქცია შეიძინა, ხელახლა გააქტიურდა „ცარიელი აღმნიშვნელის“ იდეოლოგიური მნიშვნელობა. მიუხედავად იმისა, რომ მთლიანი მემორიალი გარკვეულწილად ეკლექტურია (საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა ღირებულებების აღრევით) მაგრამ ადგილობრივი საზოგადოების თვალში ადგილის სრული ლეგიტიმაცია მოხერხდა.

ზემო აღვანის მსგავსი მაგალითები პოსტსაბჭოთა სივრცეში მრავლადაა, საქართველოს სხვა რეგონებშიც გვხვდება. ასეთივე ძეგლია ვალეში, 1 საჯარო სკოლის წინ მეორე მსოფლიო ომში დაღუპულთა მემორიალი დგას, აქაც მაღალ დაფაზე სპეციალურად ამოკვეთილ სიბრტყეზე ფოტოები და გვარებია გამოფენილი. იგივე დაფის ქვემოთ კვარცხლბეკზე განთავსებულია ორი ახალი, ფერთაც განსხვავებული, მუქი ფირფიტა, რომლებიც აფხაზეთის ომში დაღუპული ორი მებრძოლის უკვდავსაყოფადაა წარმოდგენილი. ფირფიტები გვამცნობენ, რომ სერგო მაჭარაშვილი 1993 წელს დაღუპულა გუმისთაში, თამაზ თათოშვილი კი 1993 წელს ტამიშში. ამ შემთხვევაშიც, მეორე მსოფლიო ომში ფაშიზმის წინააღმდეგ მებრძოლთა მსხვერპლი და საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისათვის თავდადება ერთიანდება სამშობლოსთვის თავის განჩრვის იდეაში და ახდენს მეხსიერების სხვადასხვა დონის დაკავშირებას. ხდება მგრძნობელობით-ემოციური დამოკიდებულებების გაჩენა და ბუნებრივია, რომ ასეთი მეხსიერების ადგილები მნიშვნელობებით ივსება.

ასეთი ადგილების ანალიზი მათ სემიოტიკურ ლანდშაფტებად განხილვის ფარგლებშია შესაძლებელი. ისინი საინტერესოა, რადგან მხოლოდ ერთი საზოგადოების შიგნით არსებული ძალაუფლებითი ურთიერთობების მაგალითის გარდა ერის ფორმირების და მისი ძალაუფლების ლეგიტიმაციის საშუალებაცაა.¹ მონუმენტებთან ბრძოლა არ ცვლის მემკვიდრეობას. დისონანსური, ნეგატიური მემკვიდრეობაც² ანალიზს საჭიროებს. ამისთვის სრული კონტექსტების ცოდნა და განხილვაა საჭირო. მემორიალის კოლექტიური ღირებულებით-სიმბოლური შინაარსი შესაძლებელია მეხსიერების სხვადასხვა შრეებით იყოს განსაზღვრული და კონკრეტული, ერთი ისტორიული პერიოდის გამოცდილებას არ ეფუძნებოდეს, შესაბამისად ასეთის ხატებადაც ვერ აღიქმება.

¹ Moore, *Vilnius memoryscape*, გვ. 248-280.

² Saul, March, *In Whose Honor?*, გვ.117-120.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

თეთვაძე, **XX საუკუნის 40-იანი წლების ეროვნული მოძრაობა** – თეთვაძე ნ. XX საუკუნის 40-იანი წლების ეროვნული მოძრაობა (სამანელები), დისერტაცია, 2020 (<http://dl.sangu.edu.ge/pdf/dissertacia/natatetvadze.pdf>).

საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, **4717-ი ს** – საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 4717-ი ს, 2011 (<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1381526?publication=16>).

ჩიტალაძე, **2012 წლიდან საქართველოში სტალინის ძეგლი** – ჩიტალაძე ა., 2012 წლიდან საქართველოში სტალინის ძეგლი 9-ჯერ აღადგინეს, 31 ივლისი 2020 (<https://www.mythdetector.ge/ka/myth/2012-clidan-sakartveloshi-stalinis-dzegli-9-jer-aghadgines>)

ჩხეიძე, **დანყევლილი თაობა** – ჩხეიძე როსტომ, დანყევლილი თაობა (სამანი...), თბილისი, 1995.

ცოცანიძე, **თუშური ქრონიკები** – ცოცანიძე გ., თუშური ქრონიკები: მენშევიკური პერიოდი; სამანელები, თბილისი, 2004.

ხუციშვილი, **სივრცისა და მატერიალური ობიექტების საკრალურობის კონსტრუქცია** – ხუციშვილი ქ., სივრცისა და მატერიალური ობიექტების საკრალურობის კონსტრუქცია (შეიხ ისა-ეფენდის საფლავის მაგალითზე), კრ. „ვერა ბარდაველიძე 110. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მოხსენებათა კრებული“, თბილისი, 2013.

Assmann, Moses the Egyptian – Assmann J., *Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism*, Cambridge, 1997.

Barnes, Models and Interpretations – Barnes J. A., *Models and Interpretations, Selected Essays*, Cambridge, 1990.

Barth, Cosmologies in the Making – Barth F., *Cosmologies in the Making: A Generative Approach to Cultural Variation in New Guinea*, Cambridge, 1987.

Bellezza, Building Memory – Bellezza S. A., *Building Memory National Identities and Monuments in Post-Soviet Ukraine*, „Ukraine twenty years after independence“, 2015.

Butler, Memoryscape – Butler T., *Memoryscape: integrating oral history, memory and landscape on the river Thames*,. In P. Ashton and H. Kean (Eds), „People and their Pasts: Public History Today“, 2008, გვ. 223-239.

Connerton, How Societies Remember – Connerton P., *How Societies Remember*, Cambridge, 1989.

Halbwachs, The collective memory and the time – Halbwachs M., *The collective memory and the time*, „International Sociology Notebooks“, Volume 101, 1996, გვ. 45-65.

Hobsbawm, Ranger (eds.), The Invention of Tradition – Hobsbawm E. and Ranger T., Eds. *The Invention of Tradition*, Cambridge, U. K. and New York, 1992.

- Javakhishvili, *Stones Speaking*** – Javakhishvili J., *Stones Speaking: Reading Conflicting Discourses in the Urban Environment*, „Caucasus Analytical Daigest“, No. 80, 2016, 83. 8-12.
- Kuchler, *Malangan: Art and Memory in a Melanesian Society*** – Kuchler S., *Malangan: Art and Memory in a Melanesian Society*, „Man (n.s.)“ 22, 1987, 83. 238-255.
- Kurilla, *Memory Wars in the PostSoviet Space*** – Kurilla I. I., *Memory Wars in the PostSoviet Space*, „PONARS Eurasia Policy Memo“, No. 63, 2009.
- Moore, *Vilnius memoryscape*** – Moore I., *Vilnius memoryscape. Razing and raising of monuments, collective memory and national identity*, „Linguistic Landscape“, Volume 5, Issue 3, Nov. 2019, 83. 248-280.
- Munn, *The Fame of Gawa*** – Munn N., *The Fame of Gawa*, Cambridge, 1986.
- Nora, *Between Memory and History*** – Nora Pierre, *Between Memory and History: Les Lieux de Memoire*, „Representations“, 26 (Spring), 1989, 83. 7-25.
- Saul, March, *In Whose Honor?*** – Saul G. W., March D. E., *In Whose Honor? On Monuments, Public Spaces, Historical Narratives, and Memory*, Special Issue: „Mobilizing Museum Anthropology“, Volume 41, Issue 2, 2018, 83. 117-120.
- Zhurzhenko, *Memory wars in post-Soviet Kharkiv*** – Zhurzhenko T., *Memory wars in post-Soviet Kharkiv*, Dieter Segert (Ed.), „Civic Education and Democratisation in the Eastern Partnership Countries“, Bonn, 2016, 83. 102-123.
- Winter, *Remembering War*** – Winter J., *Remembering War: The Great War between Memory and History in the Twentieth Century*, New Haven, CT, 2006.
- Лич, *Логика взаимосвязи символов*** – Лич Э., *Логика взаимосвязи символов, К использованию структурного анализа в социальной антропологии*, М. 2001.

Transformation of the Sites of Memory: Adding new Meanings to the Memorials in post-Soviet Georgia

Summary

A memory study is one of the interdisciplinary and actual research topics. The importance of the issue is defined by its connection to such problems as the construction of identity, the strengthening of the internal connections of the group, the transmission of cultural characteristics to the generations, and therefore the analyses of functioning of society and culture. Study of memory and memorization is principally important for societies in the stage transformation, especially in the postsocialist and post-soviet space where the issue of revision of „official“ history has been extremely acute. The collapse of the Soviet political and ideological system has caused a change of all elements of the social and cultural structure of society in the entire post-Soviet space, including Georgia. The replacement of the old values caused the need for alteration of their symbols. In addition, the only replacement appeared not to be enough and the old symbols were confronted and destroyed. These processes can be explained by the use of the memory theories („mnemohistory“, „embodied mind theory“, etc.). Some of the researchers focus on material culture as a means of coding memory for the public. Often the monuments are created to remember certain values, events, and personalities. In order to forget them, it is necessary to deconstruct the same monuments. The paper will analyze the attitude to the Soviet past in Georgia on the example of demolition of monuments. In 2011, adoption of the „Charter of Freedom“ by the Parliament of Georgia has supported the eradication of the Soviet symbols. This fact provided legal basis for deconstruction of Soviet period monuments. Based on the several examples, three main approaches have been identified: tabooing of communist epoch and attempts to erase the memory; nostalgic perception of the Soviet period and the analysis of the history. Anthropological research is focusing on the analysis of materialization of perceptions, how people are embodying their insights. This process is always loaded with meanings. That’s why the artifacts and actions are important not only for those who participate in their creation and activities, but also for outsiders. The memory is created using the artifacts, symbols and rituals associated and connected with them. The case of the memorial of WW2 in the village of Zemo Alvani is analyzed according to the above-mentioned approaches and the decision is drawn out that the attitude of the locals to the memorysite is defined by the multileveled memory. The memorial is combining the Soviet and post-soviet elements and thus is filling up the „empty signifier“ with the new meaning and function.